

УДК 81'25

ДОСЯГНЕННЯ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ НАФТОГАЗОВОГО СПРЯМУВАННЯ НА ОСНОВІ ТЕХНІЧНОГО СТАНДАРТУ

М. З. Мучка, Ю. В. Грелюк

*Івано-Франківських національний технічний університет нафти і газу;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська 15;
тел. +380 (342) 504575*

У статті висвітлено характерні риси перекладу термінів нафтогазового спрямування на основі технічного стандарту. Узагальнено проблеми досягнення еквівалентності шляхом перекладацьких трансформацій.

***Ключові слова:** еквівалентність, перекладацька еквівалентність, трансформація, технічний стандарт.*

У зв'язку з науково-технічним прогресом, глобалізацією індустрії та техніки за кордоном, іноземні стандарти проникають в Україну та потребують належного перекладу. Тому перекладацька адекватність, дотримання еквівалентності, співвідношення змісту оригіналу та перекладу, а також мовних засобів, за допомогою яких цей зміст може бути виражений, є дуже важливими, адже технічний стандарт як документ має певну юридичну силу, і недотримання вимог може призвести до кримінальної відповідальності. У межах цієї проблеми значного інтересу набуває питання про передачу граматичних і, зокрема, лексичних особливостей англійських термінів, що містяться у тексті оригіналу, за допомогою трансформацій. Більшість типів перекладацьких трансформацій уже докладно досліджені в перекладознавчих працях.

Проблематика дотримання перекладацької еквівалентності при перекладі технічного тексту була і залишається в центрі уваги мовознавців. Лінгвісти звертаються, у першу чергу, до таких питань: 1) теоретичне обґрунтування перекладацької еквівалентності та її дотримання (А.А. Горбачевський, Р.П. Зорівчак, В.Н. Комісаров, Г.К. Кушнір, Я.Й. Рецкер, Б.В. Стасюк, З.А. Сушко); 2) визначення видів лексикограматичних трансформацій (Л.С. Бархударов, О.В. Борисова, Т. Казакова, В.Н. Комісаров, Т.Р. Левицька, Д.О. Островський); 3) особливості функціонування технічного стандарту (В.М. Анпілогов, Р.В. Бичківський, С.С. Олейнікова, М.І. Шаповалов); 4) лексикограматичні особливості перекладу англійських термінів у технічному стандарті (Ю.Г. Лабенська, К.М. Недбайло, В.І. Перебийніс, В.А. Судовцев, С.Г. Термінасова).

Аналіз наукових праць Н.К. Гарбовського [4], Р.П. Зорівчак [5], Г.К. Кушнір [8], Б.В. Стасюка [13], зорієнтованих на дослідження явища перекладацької еквівалентності, дозволяє стверджувати, що в сучасному перекладознавстві еквівалентність залишається одним із найбільш дискусійних понять.

Необхідно зауважити, що в сучасному перекладознавстві можна знайти три основних підходи до визначення поняття еквівалентності. Деякі дослідники, наприклад М.П. Брандес та В.І. Провоторов, надаючи визначення перекладу, фактично підмінюють еквівалентність тотожністю, стверджуючи, що переклад повинен повністю зберігати зміст оригіналу [3, с. 117].

Другий підхід у вирішенні проблеми перекладацької еквівалентності, представником якого можна вважати В.Н. Комісарова, полягає в спробі знайти в змісті оригіналу певну інваріативну частину, збереження якої є необхідним і достатнім для досягнення еквівалентності перекладу. Іншими словами, якщо переклад може виконати одну й ту саму функцію або описує ту ж саму реальність, то він є еквівалентним [6, с. 74].

Третій підхід до визначення перекладацької еквівалентності називають емпіричним. Згідно з дослідженням Л.К. Латишева, сутність підходу полягає в тому, щоб не намагатися вирішувати, в чому повинна полягати спільність перекладу й оригіналу, а зіставити значну кількість реально виконаних перекладів з їх оригіналами й подивитися, на чому ґрунтується їх еквівалентність [9, с. 21].

Р.П. Зорівчак стверджує, що завдання будь-якого перекладу – передати засобами іншої мови цілісно й точно зміст оригіналу, зберігаючи при цьому його стилістичні й експресивні особливості. Переклад повинен передавати не лише те, що виражене оригіналом, але й те, як це виражено в ньому. Ця вимога відноситься як до всього перекладу певного тексту, так і до окремих його частин [5, с. 17].

Л.С. Бархударов вважає, що про повну відповідність можна говорити лише відносно, адже, за словами дослідника, при перекладі уникнути втрат неможливо, тобто має місце неповна передача значень, які містить текст оригіналу [1, с. 12]. Виходячи з цього, вчений робить закономірний висновок, що текст перекладу ніколи не може бути повним та абсолютним еквівалентом тексту оригіналу.

На думку Н.К. Гарбовського, еквівалентність перекладу залежить також від ситуації появи тексту оригіналу та його відтворення у мові перекладу. Таке трактування еквівалентності відображає повноту й багаторівневість цього поняття, пов'язаного із семантичними, структурними, функціональними, комунікативними, прагматичними, жанровими та іншими характеристиками. Причому всі вказані в дефініції параметри повинні зберегтися у перекладі, але ступінь їх реалізації буде різним залежно від тексту, умов та способу перекладу [4, с. 163].

У своїй статті «Перекладацькі трансформації та їх класифікація» Г.К. Кушнір [18, с. 351-358] розрізняє п'ять видів еквівалентності:

1) денотативну, що передбачає збереження наочного змісту тексту (в перекладацькій літературі вона іменується «змістовною інваріантністю» або «інваріантністю плану змісту»);

2) конотативну, що передбачає передачу конотацій тексту шляхом цілеспрямованого вибору синонімічних мовних засобів (у перекладацькій літературі вона зазвичай відноситься до стилістичної еквівалентності);

3) текстуально-нормативну, яка орієнтована на жанрові ознаки тексту, на мовні норми (в перекладацькій літературі вона називається інколи «стилістичною еквівалентністю»);

4) прагматичну, що передбачає певну установку на одержувача (в перекладацькій літературі вона також іменується «комунікативною еквівалентністю»);

5) формальну, зорієнтовану на передачу художньо-естетичних, каламбурних, індивідуалізуючих та інших формальних ознак оригіналу [8, с. 351-358].

Таким чином, можна зазначити, що типологія перекладацької еквівалентності може бути представлена як у вигляді ієрархічної, так і у вигляді одновимірної структури. Найголовнішим фактором, що визначає ступінь близькості між оригіналом та текстом перекладу, тобто власне еквівалентність, на думку вчених, є мета комунікації, тобто прагматика тексту.

Одним із засобів досягнення перекладацької еквівалентності є використання різних типів лексичних та граматичних трансформацій. Варто зауважити, що вибір трансформації при перекладі здебільшого залежить від перекладача та зумовлений стилістичними особливостями та комунікативною метою тексту оригіналу.

Найпростішою формою перекладацької трансформації є перекодування, аналогом якого є лінгвістичний переклад. Із позицій когнітивного підходу трансформація відбувається на рівні всієї інформаційної структури, метою такого перекладу є передача певних символів, які створюють таким чином розширений навколотекстовий простір.

За визначенням вітчизняного перекладознавця Л.С. Бархударова, перекладацькі трансформації – це такі перетворення, за допомогою яких здійснюється перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу, при цьому він підкреслює, що сам термін трансформація не слід розуміти в буквальному сенсі, оскільки оригінальний текст не змінюється сам по собі. Він залишається незмінним, але поряд з ним, на його основі створюється інший текст іншою мовою [1, с. 103].

Д.О. Островський ділить усі трансформації на:

1) власне лексичні, що змінюють денотативне значення (кальки фонетичні, графічні, семантичні);

2) лексико-семантичні, що змінюють конотативне значення (конкретизація, генералізація, розвиток значення);

3) лексико-граматичні (ампліфікація, компресія, цілісне перетворення);

4) структурні (дописи, компенсації, транспозиції) [12, с. 110-113].

Розглянемо перекладацькі трансформації більш детально. За В.В. Коптіловим, лексична трансформація полягає у відхиленні від прямих словникових відповідників та, зокрема, передбачає вибір варіанта перекладу слова з ряду синонімів, тобто відповідника, що найбільше розкриє суть оригіналу у мові перекладу. Граматична трансформація – це перекладацька заміна, у результаті якої при перекладі змінюється порядок слів або словосполучень у реченні. Зокрема, граматичні трансформації поділяють на морфологічні та синтаксичні. Морфологічна трансформація представляє собою заміну однієї частини мови іншою (або кількома). Суть синтаксичних трансформацій полягає у зміні певних синтаксичних функцій слів та словосполучень, що супроводжується перестроюванням синтаксичних конструкцій у реченні. Лексико-граматична трансформація – це заміна, у результаті якої при перекладі збільшується кількість слів або частин речення. Можуть додаватися іменники, дієслова, прикметники, прийменники, словосполучення [7, с. 97].

О.В. Борисова [2, с. 334-339] виділяє трансформацію вербалізації і вказує, що це лексико-граматична перекладацька трансформація, внаслідок якої у перекладі з'являються додаткові дієслівні словоформи або відбувається заміна інших частин мови дієслівними словоформами чи збільшується кількість вербальних ознак у реченні перекладу (неособові форми дієслова перекладаються особовими формами, віддієслівні іменники – дієсловами тощо). Це комплексна трансформація, що поєднує в собі лексико-семантичні, граматичні (морфологічні та синтаксичні) та, рідше, стилістичні перетворення.

Усі причини застосування цієї трансформації у перекладі (мовні, мовленнєві, комунікативно-перекладацькі) характерні для перекладу.

До основних типів вербалізації належать: а) трансформація вербалізації у перекладі експліцитних слів і словосполучень та б) експлікація-вербалізація при передачі у перекладі імпліцитних дієслівних сем.

У межах першого типу виділяються такі трансформації:

- 1) вербалізація іменників;
- 2) вербалізація прикметників;
- 3) вербалізація неособових форм дієслова;
- 4) вербалізація прислівників.

У межах другого типу виокремлюють такі види трансформації:

- 1) структурна експлікація-вербалізація;
- 2) контекстуальна експлікація-вербалізація [2, с. 334-339].

За визначенням Т.Р. Левицької та А.М. Фітермана, транскрипція і транслітерація – це способи перекладу лексичної одиниці оригіналу

шляхом відтворення її форми за допомогою букв мови перекладу. При транскрипції відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації – його графічна форма (буквений склад). Провідним способом у сучасній перекладацькій практиці є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації [11, с. 50].

Проте, крім лексичних трансформацій, І. Левий виокремлює такі граматичні та лексико-граматичні форми трансформацій:

1) перестановка – це граматична трансформація, у результаті якої при перекладі змінюється порядок слів або словосполучень у реченні;

2) додавання – граматико-лексична трансформація, у результаті якої збільшується кількість слів або частин речення. Можуть додаватися іменники, дієслова, прикметники, прийменники, словосполучення;

3) вилучення – граматико-лексична трансформація, в результаті якої під час перекладу деякі слова, частини речення вилучаються. Це є результатом різниці у структурах англійських та українських речень. Найчастіше вилучаються присвійні займенники, прикметники;

4) заміна – граматико-лексична трансформація, яка вживається при перекладі у випадку нестачі прямих еквівалентів [11, с. 123].

Експлікація або описовий переклад – це лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, експлікуючим її значення, тобто тим, що надає пояснення або визначення цього значення мовою перекладу. За допомогою експлікації можна передати значення будь-якого безеквівалентного слова в оригіналі. Недоліком описового перекладу Т.Р. Левицька вважає його громіздкість і багатослівність. Тому найуспішніше цей спосіб перекладу застосовується у тих випадках, де можна обійтися порівняно коротким поясненням [11, с. 14]. Наприклад: *power saver* – *режим енергозбереження*, *majority-carrier transistor* – *транзистор із накопичувачами переносного струму*.

Варто зауважити, що вибір трансформації при перекладі здебільшого залежить від перекладача та зумовлений стилістичними особливостями та комунікативною метою тексту оригіналу. Під час перекладу технічного тексту, а саме стандарту, постає завдання досягнути максимальної перекладацької еквівалентності, адже цей документ несе певну юридичну силу і загалом керує виробництвом.

Ми дослідили матеріал стандарту «Specification for Casing and Tubing», Eight Edition, 2005 designed by American Petroleum Institution та його переклад. Цей стандарт знаходиться під юрисдикцією підкомітету API стандартів з виготовлення труб (API C1 / ПК5). Його розробили на основі восьмої редакції стандарту API Spec 5CT. Він є ідентичним з англійською версією ISO 11960: 2004. ISO 11960 був підготовлений технічним комітетом ISO/TC67. API стандарти публікують для забезпечення широкої доступності перевірених технологій і методів роботи. Ці стандарти не вимагають відмови від прийняття рішення про те, де і коли їх

використовувати. Складання та видання публікацій API не мають на увазі, що слід відмовитися від використання будь-яких інших методів.

Українська термінологія нафтогазової промисловості – це автономна і відносно замкнена польова структура, не позбавлена впливів загальнонавчаної мови та термінологій інших галузей. До її складу входять, крім галузево-спеціалізованих термінів, загальнонаукові, загальнотехнічні й термінологічні одиниці міжсистемного рівня. Оскільки терміносистема нерозривно пов'язана із системою понять, то за класифікацією С.М. Дорошенко ми поділили терміни нафтогазової промисловості за такими лексико-тематичними групами:

– назви дій, процесів та операцій, пов'язаних із видобуванням нафти й газу (38%): *controlled cooling, cold rotary straightening, pipe manufacturing, coupling blank protection, thread surface treatment, electromagnetic inspection, make-up triangle marking*;

– найменування машин, механізмів, пристроїв, пристосувань, знарядь праці та деталей, що використовуються при бурінні, розробленні й експлуатації нафтових і газових свердловин (17%): *plain-end casing liner, long round thread casing, external upset tubing, seal ring coupling, accessory material, API thread, special-bevel tubing coupling*;

– назви властивостей, якостей предметів, явищ (11%): *hardenability, defect, imperfection, normalized, quenched, straightness, accuracy*;

– назви хімічних елементів, речовин і матеріалів, що застосовуються у нафтогазовій промисловості (6%): *aluminium, niobium, vanadium, titanium, thread compound, coupling material*;

– назви величин (10%): *wall thickness, mass, length, upper critical temperature, impact-energy absorption, inside diameter*;

– назви підприємств, приміщень і споруд спеціального призначення та їх частин (2%): *processor, pipe mill, manufacturer*;

– найменування вимірювальних приладів (4%): *recording controller, lengthmeasuring tape, snap gauge, drift mandrel*;

– назви професій і спеціальностей (5%): *pipe threader, coupling manufacturer, pup-joint manufacturer, accessory manufacturer*;

– назви одиниць вимірювання (7%): *°C, °F, mm, ft-lb, kilograms per metre, pounds per foot, ft*.

Перш за все, розглянемо лексико-граматичні особливості перекладу досліджуваного стандарту. Як уже було зазначено, лексико-граматичні трансформації полягають у відхиленні від прямих словникових відповідників та застосовуються у тому разі, коли обсяг значень лексичних одиниць вихідної мови та мови перекладу не співпадає.

У досліджуваному стандарті такі слова, як:

1) *accessories* – аксесуари, обладнання, ми переклали як *заготовки для фітінгів*;

2) *impact testing* – динамічне випробування, випробування на опір ми переклали як *випробувань на удар*;

3) *rejection* – відхилення, відмова ми переклали як *відбракування*;

4) *assembly* – область формування, установка ми переклали як з'єднання;

що, на нашу думку, є більш вирашним і з точки зору передачі змісту, і для стилістичного забарвлення тексту.

Серед лексико-граматичних особливостей стандарту виявлено велику кількість термінів. У деяких випадках у перекладі ми виявили складні трансформації: конкретизації та додавання.

Ми використали додаткове пояснення, щоб якомога точніше розкрити зміст терміна для читача. Використання прийомів додавання та конкретизації видається нам обґрунтованим, оскільки стає зрозуміло, що, наприклад, під словом *connection* маємо на увазі не просте з'єднання, а саме *різбове з'єднання трубних компонентів*.

При перекладі було застосовано методи транслітерації та транскрипції, що допомагає відтворити оригінальне звучання іншомовного слова.

Хоча окремі терміни ми передали за допомогою прийому транслітерації та транскрипції, такі терміни, як: *defect* ми могли перекласти як *недолік*, *processor* – *переробник*, *product* – *виріб*.

Ми також виявили таку лексико-граматичну трансформацію як експлікацію або описовий переклад, при якій лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, експлікуючим її значення, тобто тим, що надає пояснення або визначення цього значення мовою перекладу. За допомогою експлікації можна передати значення будь-якого безеквівалентного слова в оригіналі.

Недоліком перекладу таких термінів є громіздкість та багатослівність. Якщо термін в англійській мові складається приблизно з 2-3 слів, то відповідно в українській мові цей термін буде складатися з 4-7 слів, наприклад: *long round thread casing* – *обсадна труба з подовженою закруженою різбою*.

Наступний тип трансформації, який ми використали – вербалізація. Внаслідок такої трансформації у реченні перекладу збільшується кількість вербальних ознак (неособова форма дієслова передається особовою формою дієслова, іменні частини мови перекладаються дієслівними словоформами тощо) або з'являються додаткові дієслівні словоформи чи відбувається трансформація в дієслівні словоформи інших частин мови.

Отже, трансформацію експлікації ми виявили найчастіше, що і пояснює те, що терміни в українській мові мають таку властивість, як громіздкість та багатослівність. Друге місце отримала трансформація додавання, адже автор завжди прагне якомога точніше розкрити зміст терміна для читача. Велику кількість термінів також було перекладено за допомогою трансформації відхилення – 18%, адже перекладач завжди прагне передати зміст читачеві доступніше.

Тому варто зауважити, що вибір трансформації при перекладі здебільшого залежить від перекладача та зумовлений лексико-граматичними, стилістичними особливостями та комунікативною метою тексту оригіналу.

Література

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – М.: ЛКИ, 2008. – 240 с.
2. Борисова О.В. Частотні види трансформації вербалізації при перекладі / О.В. Борисова // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Константа. – 2002. – № 567 – С. 334-339.
3. Брандес М.П. Предпереводоведческий анализ текста / М.П. Брандес, В.И. Провоторов. – М.: Тезаурус, 2001. – 240 с.
4. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник / Н.К. Гарбовский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с.
5. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львівському ун-ті, 1989. – 216 с.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с.
7. Коптілов В.В. Перешотвір і переклад: Роздуми і спостереження / В.В. Коптілов. – К.: Дніпро, 1972. – 216 с.
8. Кушнір Г.К. Перекладацькі трансформації та їх класифікація / Галина Кушнір, Любов Козуб // Studia Lingua: актуальні проблеми лінгвістики і методики викладання іноземних мов. – Вип. 12. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. – С. 351-358.
9. Латышева Л.К. Курс перевода. Эквивалентность перевода и способы её достижения / Л.К. Латышев. – М.: Международные отношения, 1981. – 198 с.
10. Левый И.П. Искусство перевода / И. Левый. – М.: Наука, 1984. – 413 с.
11. Левицкая Т.Р. Чем вызываются лексические трансформации при переводе? / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман // Тетради переводчика. Вып. 12. – М.: Междунар. отношения, 1985. – С. 50-69.
12. Островський Д.О. Історична реалія – історичний символ – історичний концепт: перекладознавча проблема / Д.О. Островський // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Т. 9, №2. – Київ, КНЛУ, 2006. – С. 110-115.
13. Стасюк Б.В. Поняттева неповноеквівалентність: перекладацький аспект / Б.В. Стасюк // Мовні і концептуальні картини світу. – 2007. – Вип. 22. Част. II. – С. 108-113.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 12.05.2018 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Козут О. В.*

**ACHIEVEMENT OF EQUIVALENCE TROUGH TRANSLATION
OF OIL AND GAS TERMINOLOGY BASED ON TECHNICAL
STANDARDS**

M. Muchka, Yu. Hreliuk

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;
76019, Ivano-Frankivsk, Karpatska Str., 15;
ph. +380 (342) 50-45-75*

The characteristic features of translation oil and gas terminology based on the technical standard are studied in the article. The problems of achieving equivalence by means of translation transformations are generalized.

Key words: *equivalence, translation equivalence, transformation, technical standard.*